

В. В. Новиков,
Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІЦЕНЗІЯМИ В РАМКАХ ЄС

Стаття присвячена дослідженню особливостей міжнародної торгівлі ліцензіями, патентами та ноу-хау в Європейському Союзі. Автор висвітлює проблематику міжнародного переміщення технологій в країнах ЄС, підкреслюючи необхідність вивчення досвіду країн Європи для його використання при трансфері технологій як всередині України між малими та середніми підприємствами, так і з іншими країнами.

The article investigates the peculiarities of international trade licenses, patents and "know-how" in the European Union. The author highlights the problems of international transfer of technology in the EU countries, underlining necessity to study the experience of European countries for its use in technology transfer both within Ukraine between small and average enterprises, and with other countries.

Ключові слова: Європа, Європейський Союз, ліцензії, міжнародна торгівля, ноу-хау, патенти, переміщення технологій.

Key words: Europe, European Union, licensing, international trade, know-how, patents and technology transfer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність дослідження особливостей міжнародної торгівлі ліцензіями, патентами та ноу-хау пояснюється динамічним розвитком світового господарства, зокрема зростанню у ньому ролі інноваційного потенціалу країни, а також інтенсифікацією процесів переміщення технологій.

З другої половини 20 століття саме науково-технічний та технологічний прогрес є визначальним чинником розвитку як окремих національних економік, так і міжнародних економічних відносин взагалі. В останній редакції Лісабонської стратегії від 2005 року було визначено, що НТП є ключовим ресурсом, що забезпечить добробут населення та стабільне економічне зростання.

За даними ЮНКТАД, сучасні форми реалізації технології на світовому ринку наступні:

1) передача, продаж або надання за ліцензією всіх форм промислової власності (за винятком товарних знаків і фірмових знаків);

2) надання ноу-хау та технічного досвіду;

3) надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання машин і устаткування, напівфабрикатів і матеріалів, отриманих за рахунок закупівлі, оренди, лізингу або будь-яким іншим шляхом;

4) промислове та технічне співробітництво в частині, що стосується технічного змісту машин, обладнання, напівфабрикатів і матеріалів.

Всі перераховані форми призначені для виконання єдиного завдання — передачі та придбання технології на комерційній основі — і є своєрідними угодами, в яких покупець володіє відповідним виробничим потенціалом (або капіталом), а продавець — правом виробництва і знаннями в певній галузі.

Під час написання даної статті розглянуто основні тенденції міжнародного переміщення технологій, встановлено їх вплив на національні інноваційні політики та визначені особливості сучасної торгівлі ліцензіями, патентами та "ноу-хау" в країнах Європейського Союзу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Науковими дослідженнями даної теми займалися такі відомі зарубіжні вчені, як Е. Ворнер, Р. Ербе, П. Кругман, Р. Нельсон, Б. Олін, М. Портер, М. Познер, Д. Сакс, Е. Хекшер тощо. Не менш важливий внесок зробили російські та українські вчені — В. Андріанов, Я. Базилук, Б. Губський, В. Геєць, Ю. Куренков, В. Попов, В. Сіденко, І. Спиридонов, С. Соколенко, І. Крючкова, А. Гальчинський, Л. Антонюк, О. Шнирков, В. Кривоус, тощо. Проте, незважаючи на досить широкий спектр досліджень, сучасні тенденції науково-технологічного обміну в умовах динамічного розвитку економік провідних країн світу, а також в контексті інтеграції України в Європейський Союз, потребують глибокого аналізу та опрацювання, що й зумовлює надзвичайну актуальність обраної теми.

Процеси інноваційного розвитку, підтримки науково-технологічного потенціалу країни та питання економічної інтеграції в систему міжнародного технологічного обміну знайшли відбиток у статтях та монографіях В.Н. Амітана, В.П. Александрової, В.М. Геєця, С.І. Дорогунцова, М.І. Кравченко, Л.С. Любохинець, О.О. Лапко, А.І. Мокія, Ю.В. Макогона, Ю.М. Пахомова, С.І. Соколенко, Т.І. Щедріної, М.А. Янковського.

Об'єктом дослідження є науково-технологічний обмін в країнах Європейського Союзу.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Головною метою дослідження є проведення аналізу форм технологічного обміну між країнами Європейського Союзу в контексті їх інноваційних політик, а також спроба встановлення взаємозв'язку між рівнями інноваційності та ступенем залученості країн до торгівлі патентами, ліцензіями та ноу-хау.

З огляду на все вищезазначене, завданнями даного дослідження є:

- вивчення основних форм передачі технологій;
- осмислення та узагальнення теоретичного підґрунтя науково-технічного співробітництва між країнами;
- аналіз сучасних процесів і тенденцій у сфері технологічного обміну в країнах ЄС;
- дослідження інноваційних політик країн європейського співтовариства у контексті торгівлі ліцензіями, патентами та ноу-хау;
- аналіз сучасного стану науково-технічного потен-

Таблиця 1. Країни-лідери та країни, що відстають за напрямами інноваційного процесу ЄС (за даними 2010 року)

Напрями інноваційного процесу	Країни-лідери	Країни, що відстають
Інноваційні драйвери	Фінляндія, Швеція, Данія, Великобританія	Мальта, Португалія, Румунія, Угорщина
Створення знань	Швеція, Фінляндія, ФРН, Австрія	Словаччина, Естонія, Португалія, Румунія
Інновації та підприємництво	Фінляндія, Швеція, Данія, Естонія	Кіпр, Іспанія, Словаччина, Румунія
Застосування	Мальта, Фінляндія, ФРН, Великобританія	Латвія, Кіпр, Литва, Греція
Інтелектуальна власність	ФРН, Люксембург, Фінляндія, Швеція	Румунія, Болгарія, Литва, Словаччина

Таблиця 2. Патентні аплікації до Європейського патентного бюро (деякі країни ЄС)

Країна	2007	2008	2009
ЄС-27	55278,24	56878,48	58627,94
Болгарія	24,82	28,22	30,48
Чехія	105,25	132,46	138,31
Данія	1088,28	1140,56	1176,98
Німеччина	23452,34	24089,51	24855,36
Ірландія	261,5	274,29	292,56
Франція	8203,58	8499,19	8724,77
Кіпр	16,04	19,19	23,63
Латвія	18,49	22,58	27,24
Литва	8,93	11,02	9,97
Угорщина	134,57	146,32	152,52
Австрія	1470,59	1583,32	1668,32
Польща	120,03	132,97	139,14
Португалія	114,33	138,7	163,86
Румунія	28,68	34,34	40,36
Словенія	106,58	116,4	129,82
Фінляндія	1293,17	1305,35	1322,35

ціалу ЄС на сучасному етапі в контексті інтеграції країн-членів в систему міжнародного технологічного обміну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Структурний аналіз міжнародного обміну технологіями між країнами ЄС.

Протягом десятиліть розвиток міжнародної торгівлі ліцензіями відбувається порівняно більш швидкими темпами, ніж торгівля товарами, особливо в розвинених капіталістичних країнах. На їх частку доводиться 99% світового експорту ліцензій і патентів та 85% їх імпорту.

Торгівля між країнами-членами Європейського Союзу регламентується багатьма Конвенціями, Рамковими програмами, дво- та багатосторонніми угодами про співробітництво: "Еспріт" (електроніка), "Расе" (телекомунікації), "Кубе" (біотехнології), "Еврика" (науково-технічні зв'язки).

Доповідь з європейського інноваційного розвитку 2009 року також доводить суттєвий позитивний взаємозв'язок між інноваціями та економічним розвитком окремих галузей та видів виробництва.

Щодо спеціалізації окремих країн Європейського Союзу в галузі обміну технологіями, то можна виділити наступні тенденції. На провідних технологіях у галузі важкої промисловості базується технологічний потенціал Швеції, Франції, Великобританії та Німеччини. Іспанія, Ісландія та Данія широко застосовують практику трансферу технологій у галузі сільського господарства.

Торгівля патентами, ліцензіями та "ноу-хау" в галузі літакобудування переважає у Франції, Німеччині, Великобританії; банківській діяльності — у Великобританії, Нідерландах, Німеччині, Іспанії; біотехнології — у Німеччині; автомобілебудування — в Німеччині, Франції, Швеції; цифрового телебачення — у Франції; фармацевтичної промисловості — у Німеччині, Франції; фінансових послуг — у Великобританії, Люксембургу; страхування — у Великобританії, Нідерландах; мобільного зв'язку — у Фінляндії, Швеції, Великобританії; видавничої справи — в Німеччині; програмного забезпечення — в Ірландії, Німеччині, Бельгії.

Аналіз динаміки патентних аплікацій до Європейського патентного бюро виявляє ряд тенденцій. Перш за все, лише США та ЄС мають провідні позиції у всіх шести високотехнологічних сферах патентних аплікацій: це означає, що наукові дослідження в цих країнах мають універсальний характер та є найбільш ефективними.

2. Пріоритетні напрями науково-технологічного обміну серед країн ЄС.

Пріоритетні напрями науково-технологічного обміну серед країн ЄС визначаються співвідношенням попиту та пропозиції на світовому та внутрішньому ринку технологій.

За абсолютними показниками лідерами у фінансуванні підприємствами НДДКР є США, ЄС-25, Китай та Японія. За видами наукових досліджень провідне місце у європейському просторі належить практичним розробкам, які безпосередньо спрямовані на створення нових матеріалів, продуктів, приладів, процесів, систем, послуг. На промислові підприємства припадає більша частка витрат підприємств на НДДКР у цілому.

Щодо пріоритетних галузей обміну технологіями в межах ЄС, то можна зазначити наступні напрями: біотехнології, нанотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі, інтегровані високошвидкісні транспортні системи.

Активне ведення науково-технічних розробок та їх практичне втілення в країнах Західної Європи сприяло підвищенню конкурентоспроможності продукції, що випускається компаніями цих країн на світовому ринку в цілому.

3. Регулювання процесів науково-технологічного співробітництва в контексті інноваційних політик країн-членів ЄС.

Починаючи з 2005 р., розвиток науково-дослідницької та інноваційної діяльності стає ключовим напрямом у Програмах національних реформ 27 країн-членів ЄС нарівні з підтримкою фінансової стабільності, розвитком бізнес-середовища, ефективним використанням праці, освітою та кваліфікацією кадрів. Саме програми національних реформ, інші стратегічні документи країн ЄС визначають суттєве зростання обсягу фінансування НДДКР та інновацій. Найбільші відповідні показники у 2010 р. мають Швеція та Фінляндія — 4% від ВВП, 3%

Таблиця 3. Класифікація галузей промисловості за інтенсивністю НДДКР (станом на 2010 рік)

Категорія галузей	Інтенсивність НДДКР	Галузі
Високотехнологічні	>5%	Літако- і ракетобудування, фармацевтика, офісне, обчислювальне обладнання, радіо, теле- та комунікаційне обладнання, медичні, точні, оптичні прилади
Середньовисокотехнологічні	1,5-5%	Електричні машини та апарати, автомобілі, хімічні продукти, транспортне обладнання, інші машини
Середньонизькотехнологічні	0,7-1,55%	Виробництво коксу, нафтопродуктів, ядерного палива; гумова та пластмасова продукція, інша металева мінеральна продукція, будівництво та судноремонт, основні метали, металопродукція
Низькотехнологічні	<0,7%	Інша промисловість та використання вторинних матеріалів, деревообробка, паперова маса, виробництво паперу, друкування; харчова промисловість; текстильна, шкіряна та взуттєва промисловість

— ФРН, Данія, Австрія, Франція, Бельгія, Голландія, Словенія, Люксембург, найменші — до 1% — Мальта та Кіпр.

У 2009 році ЄС-27 витратив 1,83% ВВП на НДДКР, у 2005 — 1,84%, 2000 — 1,86%. У 2009 р. найбільш інтенсивними витрати на науково-дослідницьку діяльність були у Швеції (3,82% ВВП), Фінляндії (3,45% ВВП), найменш інтенсивні — у Словаччині (0,44%), Болгарії (0,48%), на Кіпрі (0,42%).

Аналіз заходів інноваційної політики країн ЄС за 2005—2010 рр. дає можливість визначити дві нові значущі тенденції. Першою стало заохочення створення інноваційних полюсів як засобів поглиблення кооперації між підприємствами та науковою спільнотою. Найбільш відомим прикладом тут є спроба заохотити на національному рівні співробітництво між малими та середніми підприємствами, університетами й іншими інноваційними структурами шляхом створення відповідних інноваційних кластерів у Франції за Програмою створення полюсів конкурентноздатності. Такі полюси повинні об'єднувати компанії, підготовчі центри, публічні та приватні дослідницькі організації навколо спільних інноваційних проектів. Такі ж схеми запропоновані в Бельгії, Греції. В Угорщині впроваджена схема Регіональних центрів знань в університетах, яка спрямована на посилення зв'язків підприємств і наукових структур, високий рівень комерціалізації інноваційної діяльності. Італія має нову схему фінансування трансферу технологій.

Друга важлива тенденція полягає в започаткуванні нового механізму фінансування інновацій та компаній із високим потенціалом зростання. Значна кількість заходів спрямована на підтримку створення та зростання інноваційних підприємств шляхом залучення до нових ринків, фінансування, комерціалізації інновацій. Це відбувається у формах створення спеціальних фондів для започаткування та стартового розвитку підприємств із високим потенціалом зростання у ФРН, Великобританії, Бельгії, Італії, Болгарії.

У Великобританії створено Фонди підприємницького капіталу, метою яких є інвестування приватного та суспільного капіталу в потенційно перспективні компанії, створення яких передбачає наявність 2 млн ф. ст. початкового капіталу. Нестача такого обсягу може бути компенсована з Фондів, обсяги яких складатимуть біля 290 млн євро. У ФРН Фонд впровадження високих тех-

нологій пропонує інвестиції венчурного капіталу для дослідницьких інститутів і підприємств. У середньому венчурні проекти отримуватимуть близько 500 тис. євро, загальний бюджет фонду на 2006—2010 рр. складає 262 млн євро. Аналогічним чином в Італії у Фонді високих технологій для малих і середніх підприємств сконцентровано 100 млн євро. Такі фонди створено і в Бельгії. У Болгарії було засновано Національний інноваційний фонд відповідно до Національної інноваційної стратегії 2004 р. Сьогодні фонд є важливим інструментом уряду для субсидування інноваційних проектів на конкурентній основі. Обсяги фінансування у 2005 р. склали 2,5 млн євро, у 2006 — 4 млн євро, 2009 — 6 млн євро. У 2013 р. планується вийти на обсяги фінансування 50 млн євро.

Інституційна структура інноваційної політики в країнах ЄС є різноманітною. Вона включає від одного до трьох міністерств, а також відповідні парламентські міністерства, консультативні ради, виконавчі агенції. У залежності від типу та ступеня координації інноваційної політики можна відокремити 3 основні інституційні системи організації інноваційної політики у країнах ЄС:

- міжорганізаційна координація;
- координація на основі ієрархії відносин;
- фрагментарна система.

Перша модель охоплює значну кількість інституцій, які є елементами процесу прийняття рішень. Такі інституції постійно координують між собою всі етапи прийняття рішень, проводять достатньо активну політику, мають свободу вибору типу, форм та інтенсивності долучення до спільного процесу. Така ліберальна інституційна модель є характерною для Великобританії, Ірландії, Голландії, скандинавських країн.

Друга модель побудована на достатньо сталій ієрархії функцій і відносин різних інституцій, які мають відношення до інновацій. Кожна структура приймає відповідні рішення у межах своєї компетенції та функцій. Така субординована система розвивається у ФРН, Франції, Італії, а також Румунії та Латвії.

Третя система містить значну кількість відповідних структур, які працюють за індивідуальними цілями та програмами, стала координація тут є незначною. Разом з тим, в окремих системах є спроби все ж таки утворити певні структури з метою координації інноваційної політики. Такий тип організації інноваційної політики є характерним для більшості країн ЄС.

Що стосується розподілу функцій визначення та впровадження інноваційної політики, то всі країни намагаються застосовувати дворівневу структуру. За міністерствами залишаються функції визначення основних напрямів інноваційної політики, за відповідними агенціями — функції її реалізації.

Ефективність національних інноваційних систем та політик країн ЄС визначається розвитком 5 основних факторів: ресурсним потенціалом інновацій, попитом на результати інноваційної діяльності, інноваційною стратегією підприємств; інноваційною політикою урядів; наявністю підтримуючих галузей та інституцій.

ВИСНОВКИ

Під час виконання даної роботи була досліджена проблематика міжнародного переміщення технологій в країнах Європейського Союзу.

У процесі дослідження даної теми вивчені основні форми передачі технологій; опрацьований теоретичний матеріал з теми "Науково-технічне співробітництво між країнами". Проаналізовані сучасні процеси і тенденції у сфері технологічного обміну між країнами ЄС. Досліджені інноваційні політики країн європейського співтовариства у контексті торгівлі ліцензіями, патентами та ноу-хау.

Раціональне використання новітніх досягнень науки і техніки через закупівлю ліцензій у іноземних фірм набуває все більшого значення, забезпечуючи таким чином прискорення темпів науково-технічного прогресу і підвищення ефективності виробництва.

Правовий захист об'єктів промислової власності у вигляді патентів, по-перше, закріплює за авторами права на винаходи — плоди їх творчої діяльності, по-друге, дозволяє автору, поряд з визнанням результатів творчої діяльності, отримати і матеріальну винагороду. Така законодавча практика захисту винаходів гарантує автору, що результати його творчої діяльності не будуть безоплатно використовуватися третіми особами.

Передача ноу-хау сприяє обміну науковим досвідом та розширенню науково-технічного співробітництва між країнами на комерційній основі.

З огляду на сучасний стан національної економіки, участь України в процесах обміну технологіями з країнами ЄС дозволило б у довгостроковій перспективі певною мірою замінити імпорт вітчизняними виробами, задовольнити потреби внутрішнього ринку у високотехнологічних товарах, з подальшим виходом на зовнішній ринок.

Подальший розгляд даної проблеми потребує залучення більшої уваги саме до українських реалій трансферу технологій як всередині країни між малими та середніми підприємствами, так і з іншими країнами за участі великих гравців економіки.

Література:

1. Шнирков О.І. // Актуальні проблеми МЕН. — К: ІМВ, 2009. — Випуск 84, ч.2. — С. 216—230.
2. Шнирков О.І. ЄС у глобальному інноваційному просторі. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. — 143 с.
3. Шнирков О.І. Розвиток інноваційних процесів у країнах-членах ЄС // Актуальні проблеми МЕН. — К: ІМВ, 2009. — Випуск 86, ч.1. — С. 159—172.
4. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / Под ред. Мазура. — 2-е изд., перераб. и доп. — Х., 2003.
5. Сиденко В.Р. Глобализация — европейская интеграция — экономическое развитие: украинская модель. Т. 1 — К., 2008.
6. Офіційна сторінка Світового Економічного Форуму: <http://www.weforum.org/>
7. Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій: <http://www.cordis.lu/fp7>
8. Сайт європейської статистики: <http://ec.europa.eu/eurostat/>
9. Офіційна сторінка Всесвітньої організації інтелектуальної власності: <http://www.wipo.int/portal/index.html.en>

Стаття надійшла до редакції 24.06.2011 р.